

Kolonie aan die Kaap. Jan van Riebeeck en die vestiging van die eerste blankes, 1652-1662.

Karel Schoeman. 2010. Pretoria: Protea Boekhuis. 436 pp. ISBN 978-1-86919-271-6.

Tydens die vredesonderhandelings na die eerste VOC-Koina-oorlog, 5 en 6 April 1660, wou die Koina-leiers van die VOC-amptenare weet, as hulle nou in Nederland kom, sou hulle sonder om te vra of dit die gewone inwoners pas of enige ongerief mag besorg, toegelaat word om ook 'n fort te bou en die beste grond om te ploeg. Dit is waaroor die Van Riebeeck-era gewoonlik in ons land se geskiedenis gaan. Maar nie hierdie boek nie. Dit is 'n gegewe, want in die toentertydse volkereg was die Kaap "niemandsgoed" (*res nullius*).

Kolonie aan die Kaap behandel omtrent alles oor almal behalwe die inpalming van die Kaap. En tog is die boek hoogs interessant, want dit gaan oor die mense, sowel amptenare as die gewone werkers, wat hulle in dié uithoek van Afrika bevind het: Jan van Riebeeck, gebore in Culemborg maar van sy derde lewensjaar in Schiedam, sy familie, sy vroeë loopbaan in die Ooste, sy terugroeping na Nederland en sy herontplooiing aan die Kaap. Dan volg sy jare van harde werk om sy naam weer in ere te herstel. Die opdrag om 'n tuin aan te lê, was 'n uitdaging om homself te bewys. Saad in die nuwe aarde moes baie mense voed. Die natuur was egter nie 'n voortrefflike vennoot nie. Beter liggings moes ontgin word. Gevolglik word die alledaagse voedsel van die kommandeur tot by die laagste range in besonderhede bespreek.

Die ander prioriteit, 'n fort, kom vervolgens aan die beurt. Die uitleg en bou, en alles daarbinne, meubels, of die gebrek daaraan en wat destyds in Europa, of die Ooste, in gebruik was. Dan is daar die verskeidenheid dienaars van die kompanjie: watter soort mense het om welke redes en vanwaar hulle

by die kompanjie aangemeld om onder vreemde omstandighede in 'n vreemde uithoek van die wêreld die harde lewe hulle te laat geval. Schoeman bied 'n ontleding van die destydse Europa en kom sodoende by die leierskorps van die Kaap uit. Dieselfde geld vir die werkvolk van die kompanjie: die desperates, avontuurlustiges, wanhopiges en die optimiste; mense sonder enige opleiding en mense wat net die geringste geleentheid benodig om hulself te kan bewys.

Uit die werkvolk kom die eerste vryburgers. Nie almal slaag die toets nie, want nie almal beskik oor genoegsame landbou-agtergrond nie. Werkywer en doelgerigtheid ontbreek. 'n Geringe aantal behaal sukses, ander soek hul heil later eerder in Europa of die Ooste. Tog, ofskoon hul begin baie beskeie en uiters veeleisend was, het die Kaapse vryburgers, van al die Nederlandse koloniale vestigings, die betekenisvolste groei getoon.

Toe Van Riebeeck al begin wanhoop het om ooit bevorder te word, en weer 'n geleentheid in die Ooste te kon kry, word dit eindelijk 'n werklikheid; weliswaar nie na verwagting nie. Eers Malakka, gelykwaardig aan die Kaap, word hom aangebied. Later volg sekretaris van die Raad van Indië. Sy ideaal om goewerneur-generaal van die Raad van Indië te word, was hom nie beskore nie. Die skrywer speel met die gedagte dat nie soseer sy moontlike klandestiene privaathandel vroeër sy loopbaan verongeluk het nie, maar die moontlikheid van 'n bepaalde handeling wat die Here XVII se afkeur gewek het. Die sleutel lê glo in kommissaris Ryckloff van Goens se getuienis, na sy besoek aan die Kaap in 1657, dat Van Riebeeck "goet van leven" is. Meer verklap die skrywer nie.

Schoeman se belesenheid beïndruk. Die alfabetiese bronnelys beslaan 25 bladsye. Uit die obskuerste en ongewoonste publikasies haal hy tersaaklike interessante gegewens. Soos hy self op bladsy 305 getuig: "Deur versigtig te lees en verspreide brokkies inligting

bymekaar te voeg, is dit hier soos elders dikwels egter moontlik om 'n weliswaar onvolledige maar soms tog verbasend omvattende beeld te bekom uit bronne wat nie vir hierdie doel saamgestel is nie..." Of soos hy op bladsy 178 dit stel: "Dit is hierdie soort detail wat so waardevol is waar dit toevallig in die hofrekords ingebed gebly het, vanweë die lewendige indruk wat dit gee van die objekte wat in hierdie mense se lewens belangrik was, die aard van hierdie lewens self, en bowenal die klein en armoedige skaal daarvan."

Meesterlik vat hy saam op bladsye 84–85: Terwyl hierdie boek die verhaal wat hy vertel noodgedwonge aan datums, amptenare en ampstermyne moet koppel, is dit egter net 'n bruikbare werkmetode wat aangewend word om die verlede in al sy rykheid, veelvoudigheid en verskeidenheid enigsins hanteerbaar te maak. In werklikheid was dit nie 'n kwessie van heersers, bestuurders, datums en losstaande gebeurtenisse nie, maar van die gelyktydige en oorvleuelende lewensloop van talle afsonderlike mense, alleen en in interaksie, in al hul geskakeerdheid en met al die angste, drifte, ambisies, ideale, vooroordele, gewoes en beperkings wat die menslikheid kenmerk, erfgename van 'n onveranderlike en grotendeels onbeheerbare hede na 'n onvoorspelbare toekoms.

Betekenisvol sê hy op bladsy 28: "hoe tekenend is sulke terloopse detail nie van die wêreld van die VOC in die sewentiende eeu nie," want dit is presies waaroor sy hele boek gaan, dié detail oor mense, karakters, hulle besittings, klere, leefwyse en die wêreld van hulle tyd, of dit nou in Europa, die Kaap of die Ooste was. Sover doenlik word agtergrond en ontwikkeling van al sy karakters vasgestel (14) om die begin van die klein gemeenskap, die "stramien" van die ontluikende Kaaps-Hollandse kultuur van later, te beskryf.

Ofskoon ek dié werk hoog wil aanskryf, is daar tog belangrike gebreke. Nie die interpre-

tasie of die ontleding van die bronne nie, veel eerder die tegniese versorging toon gebreke. Reeds op die tweede bladsy (8) lees ons: "As gevolg hiervan is hy is opnuut deur die VOC indiens geneem." Dit mag 'n toevallige proefleesfout wees, maar mettertyd is daar nog 29 raakgelees.

'n Groter probleem kom voor in die 64 bladsye endnote. In 'n kort paragraaf op p. 77 is twee endnote, naamlik 201 en 202. By 201 lees ons: "Letters received 1649 II, 308," waarskynlik die regte bron want ek kon dit nie kontroleer nie, maar verwysing 202, wat lees: "Vir De Boullon, sien Schoeman: Handelsryk" kom verdag voor, want die betrokke paragraaf gaan oor 'n vergane Franse skip waarvan die kanonne op die fort se bolwerke geplaas is. Dit is eers in die volgende paragraaf waar die naam Jacques de Boullon, 'n vryburger van die Ooste, genoem word omdat hy 'n handelstog na Madagaskar onderneem het. Verwysing 203 lees weer "Letters received 1649 II. 185–186" wat die vertaalde weergawe is van briewe wat die Here XVII en die Raad van Indië aan Van Riebeeck gerig het – êrens het die nommers deurmekaar geraak.

'n Groter probleem blyk toe ek op p. 95 endnoot 93 nagaan. Dit lees: "Daghregister I, 6", maar op bladsy 6 van Van Riebeeck se *Daghregister I* is 'n kaart wat niks met die teks op bladsy 93 te make het nie. Dit was eers nadat deel II van die *Daghregister* op bladsy 6 oopgemaak is, dat die nodige gegewens gevind is. Hierdie fout blyk toe nie 'n toevallige glijs te wees nie, want gou is nog 22 sodanige foute op enkele bladsye gevind. Wanneer deel I verstrek word, moet dit eintlik deel II wees en wanneer deel II vermeld word, moet dit deel III wees. Weens die tydrowendheid om elke keer eers die verkeerde bron te lees en dan weer die volgende volume te neem, het ek naderhand die speletjie gestaak, want daar is nog talle sodanige verwysings met potensiële foute. Dit is jammer, want al

die endnote is dus nie wat hulle behoort te wees nie.

Die oorweldigende aantal endnote sou waarskynlik ook goedskiks verminder kon word. Een paragraaf op bladsy 110 bevat byvoorbeeld sewe endnote, 34 tot 41. Hiervan is net endnoot 41 uit 'n ander volume terwyl vyf van die endnote na mekaar dieselfde bron en bladsy vermeld en net een 'n ander bladsy van dieselfde bron. In hierdie geval kon een endnoot, hoogstens twee, dieselfde doel gedien het. In die bestek van twee reëls (215) verskyn endnote 39 en 40. Die verwysings lees: "Kuijpers: Migrantestad, pp. 75-76" en "Vgl. Kuijpers: Migrantestad, p.75." Was twee endnote noodsaaklik? So ook verwys endnote 216, 217 en 218 van een paragraaf op bladsye 235 almal na een bron en dieselfde bladsye.

Leon Hattingh
Somerset-Wes